

Archeologia sądowa – już kryminalistyka czy jeszcze archeologia?

Małgorzata Hrehorowicz*

Streszczenie

Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy archeologia sądowa stanowi część kryminalistyki, czy może jest to część archeologii. Udzielenie odpowiedzi twierdzącej na pierwsze z postawionych pytań skutkować musi włączeniem archeologii sądowej do kryminalistyki i rozwijaniem badań w tym zakresie przez tę dziedzinę nauki. Z kolei stwierdzenie, że archeologia sądowa stanowi część archeologii, stanowić będzie praktyczne pozbawienie kryminalistów możliwości wpływu na rozwój tej dziedziny. Problem ten jest o tyle aktualny, że istnieją obecnie wątpliwości co do tego, co aktualnie kryminalistyką jest, a co nią nie jest. Artykuł podzielono na trzy części dotyczące odpowiednio: określenia przedmiotu archeologii, kryminalistyki oraz miejsca pośród nich archeologii sądowej.

Słowa kluczowe: archeologia sądowa, archeologia, kryminalistyka

Na wstępie warto zauważyć, że kierunki rozwoju każdej nauki wytyczane są przez jej cele¹, zadania² oraz przedmiot³. Dopiero w następnej kolejności kierunki te wytyczane są przez stosowane w niej metody badawcze⁴. Z tego punk-

* Doktor nauk prawnych, adiunkt w Pracowni Kryminalistyki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

¹ Czyli to, do czego się dąży. Zob. hasło *Cel*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/cel;2447324.html> (dostęp: 22.2.2018 r.).

² Czyli to, co należy w ramach obranego celu wykonać, opracować. Zob. hasło *Zadanie*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/zadanie;2542078> (dostęp: 22.2.2018 r.).

³ Czyli obiekt poznania. Zob. hasło *Przedmiot*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/przedmiot;2509881.html> (dostęp: 22.2.2018 r.).

⁴ T. Hanausek, za: H. Kotecki, *Zakres i sposób uprawiania kryminalistyki w Polsce*, [w:] H. Kotecki (red.), *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestępczości. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Mirosławowi Owocowi*, Poznań 2008, s. 407.

tu widzenia należy rozpatrywać każdą z nauk, analizując jej przynależność do poszczególnych dziedzin wiedzy. Taki też powinien być punkt wyjścia do rozważań nad obranym zagadnieniem.

Zarówno archeologia, jak i kryminalistyka są odrębnymi dziedzinami nauki. Obydwie jednak zajmują się dociekaniami na temat przeszłości, różnica pomiędzy tymi naukami dotyczy jednak odległości czasowej owego dociekania. Termin „archeologia” (z greckiego: *archaios* – dawny, *logos* – mowa, opowieść) oznacza mówienie, dociekanie na temat przeszłości⁵. W literaturze przedmiotu istnieje wiele definicji archeologii. Ich analiza pozwala wyciągnąć wniosek, że archeologia jest nauką, której celem jest badanie przeszłości człowieka na podstawie materialnych śladów jego działalności, które są przedmiotem badań archeologii⁶. Dorota Ławecka wskazuje ponadto, że najważniejszym zadaniem archeologii jest dążenie do jak najpełniejszego odtworzenia sposobu i warunków życia dawnych ludzi⁷. Archeologia zaczyna się zatem wraz z pojawieniem się człowieka, a kończy na współczesności i stosunkowo niedawnych wydarzeniach, np. zagładzie ludności w czasach II wojny światowej⁸. Zauważyć należy, że – w odróżnieniu od przedmiotu badań kryminalistyki – przedmiotem badań archeologii nie są materialne ślady po wydarzeniach, które miały miejsce w ciągu ostatnich kilku lub kilkunastu lat, a raczej takie, które są pozostałościami po wydarzeniach, które miały miejsce kilkadziesiąt lat temu i zazwyczaj mają doniosłą wartość historyczną, a pozostało niewielu żyjących świadków tych wydarzeń.

Dla osiągnięcia zamierzonego sobie celu archeologia posługuje się własnymi metodami badawczymi⁹. Wykorzystuje również metody badań zapożyczone z innych dziedzin nauki, np. chromatografię do analizy pozostałości substancji

⁵ D. Ławecka, *Wstęp do archeologii*, Warszawa 2000, s. 9.

⁶ D. Ławecka podaje następujące definicje archeologii: 1) „Archeologia jest nauką zajmującą się badaniem przeszłości na podstawie wykopalisk” (definicja B. Kozłowskiego); 2) Archeologia to „nauka o człowieku oparta na znaleziskach materialnych śladów jego działalności” (definicja C.A. Moberga); 3) Archeologia „zajmuje się ona odśladaniem, głównie za pomocą metod wykopaliskowych, źródeł przeszłości oraz ich naukową rejestracją i oceną” (definicja W. Hensla); 4) Archeologia jest „nauką o związkach między ludzkim zachowaniem a kulturą materialną” (definicja D.L. Clarke); 5) Archeologia jest „dyscypliną posiadającą [wypracowane] podejście teoretyczne i praktyczne służące odtwarzaniu niemożliwych do zaobserwowania wzorów ludzkiego zachowania na podstawie pośrednich poszlak w ztej jakości próbkach” (definicja amerykańskich archeologów behawioralnych). Ciekawą definicję archeologii podaje ponadto C. Renew. Według niego „Archeologia – to po części odkrywanie skarbów przeszłości, po części drobniągowa praca naukowca-analityka, częściowo zaś – posługiwanie się twórczą wyobraźnią. To mozolny trud w słońcu na wykopaliskach w Iraku i praca wśród współczesnych Eskimosów w śniegach Alaski. To nurkowanie do hiszpańskich wraków u wybrzeży Florydy i badania rzymskich śmietnisk miasta York. Ale to także wymagająca skrupulatności interpretacja, po to, byśmy mogli zrozumieć, jakie jest znaczenie tego wszystkiego dla historii ludzkości. I jest to także ochrona światowego dziedzictwa kulturowego przed grabieżą i wynikającym z braku dbałości niszczeniem. Jest więc archeologia zarówno aktywnością fizyczną w czasie prac polowych, jak i intelektualnymi poszukiwaniami w pracowni czy laboratorium”; za D. Ławecką, *op. cit.*, s. 9 i n.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Np. w prospekcji archeologicznej (fotografia lotnicza, metoda elektrooporowa, metoda magnetyczna, metody sejsmiczne, wiercenia, prospekcja podwodna i in.), w badaniach wykopaliskowych i datowaniu znalezisk. Zob. D. Ławecka, *op. cit.*, s. 41–86, 129–156.

organicznych, analizy mikroskopowe do badania rodzaju i pochodzenia surowców, badania metalograficzne, radiograficzne i podczerwień do analizy sposobu wykonania i stanu zachowania zabytków. Co ważne i warte podkreślenia, archeologia dla dochodzenia przeznaczenia odkrywanych narzędzi wykorzystuje traseologię. Badając rodzaj materiału, z którego wykonano narzędzie, i sposób jego pracy, a także ślady zużycia, można określić, w jaki sposób dane narzędzie było używane i do czego wykorzystywane¹⁰. W rekonstrukcji wyglądu człowieka pradawnego pomagają ponadto techniki rekonstrukcji twarzy wypracowane w kryminalistyce¹¹.

Resumując, można stwierdzić, że celem archeologii jest dociekanie o przeszłości naszej cywilizacji na podstawie dokonanych znalezisk, przy czym należy tutaj brać pod uwagę nie tylko znalezione przedmioty, ale i otoczenie, w jakim te przedmioty znaleziono, w tym głównie glebę. Dociekaniami tym objęte są m.in. następujące pytania dotyczące zamierzonych cywilizacji: Jak było zorganizowane ich społeczeństwo? Jakie były warunki klimatyczne? Co jedli? Jak robili narzędzia i w jaki sposób ich używali? Jak się ze sobą kontaktowali? Co myśleli? Kim byli? Jacy byli? Dlaczego stan rzeczy się zmienił? Dlaczego wyginęli?¹². Na gruncie obranego celu i przedmiotu badań archeologia wypracowała własne metody badań do datowania źródeł archeologicznych (artefaktów, ekofaktów i obiektów¹³), które mają służyć dociekaniu obranego celu, czyli ustaleniu, jacy byliśmy i kim jesteśmy. Oprócz tych metod badań archeologia postuluje się własnym zbiorem zasad co do warunków i metod pracy, które mają w optymalny sposób przybliżyć badacza do obranego celu¹⁴.

Kryminalistyka jako dyscyplina naukowa zrodziła się na początku XIX w. Pełny rozwój tej nauki nastąpił w wieku XX i jest kontynuowany obecnie¹⁵. Kryminalistyka ma swoje miejsce w programach nauczania uczelni wyższych¹⁶, w szczególności na wydziałach prawa (prawa i administracji). To właśnie wydziały prawa obrwały sobie za cel rozwój tej dziedziny nauki w obszarze teoretycznym. Stosowanie kryminalistyki ma miejsce w toku postępowań prowa-

¹⁰ D. Ławecka, *op. cit.*, s. 164–167. Por. C. Renfrew, P. Bahn, *Archaeology. Theories, Methods and Practice, second edition*, Londyn 1996, s. 258–263, 295–334, 421 i n.

¹¹ C. Renfrew, P. Bahn, *op. cit.*, s. 412.

¹² *Ibidem*. s. 165 i n.

¹³ Źródłem archeologicznym są wszelkie wydobywane z ziemi lub wody materialne ślady działania ludzi w przeszłości, umożliwiające rekonstrukcję różnych dziedzin ich życia. Artefakty to ruchome dzieło rąk ludzkich. Obiekty to zbudowane przez człowieka nieruchomości i konstrukcje. Ekofakty to występujące na stanowisku organiczne i nieorganiczne pozostałości pochodzące ze środowiska naturalnego. Zob. D. Ławecka, *op. cit.*, s. 77.

¹⁴ Sąd to m.in. zasady organizacji pracy wykopaliskowej, w tym zarówno zasady organizacji stanowiska archeologicznego, metodyka prowadzenia prac wykopaliskowych, jak i dokumentacja prac wykopaliskowych. Zob. D. Ławecka, *op. cit.*, s. 75 i n.

¹⁵ T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Kraków 1996, s. 7.

¹⁶ Obecnie (w roku akademickim 2017/2018) przedmiot ten jest w programie fakultatywnym dla studentów prawa na Wydziale Prawa i Administracji UAM w Poznaniu.

dzonych zwłaszcza przez organy ścigania, ale również przez organy wymiaru sprawiedliwości (dotyczy to zarówno postępowań karnych, jak i cywilnych).

W literaturze przedmiotu pojawiło się co najmniej kilkanaście definicji kryminalistyki¹⁷. Ukazują one tę naukę jako zajmującą się zwalczaniem szeroko rozumianej przestępczości. Celem kryminalistyki z punktu widzenia jej definicji jest zatem rozpoznawanie, ściganie i zapobieganie przestępczości i zjawiskom kryminogennym. Kryminalistyka powstała zatem po to, aby służyć organom ścigania i wymiaru sprawiedliwości w walce z przestępczością i podobnymi jej zjawiskami¹⁸.

Hubert KołECKI wskazuje ponadto, że do podstawowych zadań kryminalistyki należy teoretyczne rozwiązywanie problemów powstających na gruncie prak-

¹⁷ Kryminalistykę można zatem zdefiniować w następujący sposób: 1) Nauka badająca sposoby i środki dokonywania przestępstw oraz opracowująca metody służące do wykrycia przestępstwa, do ustalenia i ujęcia sprawy czynu przestępnego (P. Horoszowski, *Kryminalistyka*, Warszawa 1955, s. 13); 2) Wiedza o „celowych sposobach taktycznych wykrywania i zabezpieczania śladów oraz o środkach i sposobach technicznych ich celowego wykorzystywania w postępowaniu dowodowym dla ustalenia prawdy obiektywnej, zwłaszcza na odcinku walki z przestępczością” (J. Sehn, *Kryminalistyka a prawo procesowe*, NP 1958, Nr 6, s. 30–37, za: Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Toruń 1996, s. 15); 3) Nauka o taktyce i technice popełniania przestępstw, o taktyce i technice dochodzenia przestępstw oraz o taktyce i technice zapobiegania przestępstwom (W. Gutekunst, *Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu*, Warszawa 1974, s. 25–26); 4) Nauka o taktycznych zasadach i sposobach oraz technicznych metodach i środkach rozpoznawania i wykrywania prawnie określonych, ujemnych zjawisk społecznych, a w szczególności przestępstw i ich sprawców oraz udowadniania istnienia lub braku związku pomiędzy osobami i zdarzeniami; a także zapobiegania przestępstwom i innym niekorzystnym, lecz prawnie relewantnym zjawiskom. Nauka ta zajmuje się również strategią przeciwdziałania i przyszłego rozpoznawania oraz zwalczania tych zjawisk, zwłaszcza poprzez zapobieganie ich powstawaniu i rozwojowi (T. Hanausek, *Kryminalistyka. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 20); 5) „Nauka praktyczna opracowująca zasady sprawnego działania, stosowanie środków technicznych i laboratoryjnych metod badawczych w celu zapobiegania popełnianiu przestępstw i wykrywania ich oraz ustalania faktów, mających znaczenie dowodowe w postępowaniu karnym (przygotowawczym i sądowym) albo innym (np. cywilnym)” (Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 16); 6) „Nauka o metodach ustalania faktu przestępstwa, sposobu jego popełnienia, wykrywaniu sprawców i zapobieganiu przestępstwom oraz innym ujemnym zjawiskom społecznym” (B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2010, s. 41); 7) „Kryminalistyka jest nauką o rozpoznawaniu środowisk kryminalnych, o wykrywaniu przestępstw i ustalaniu osób mogących być ich sprawcami, o uzyskiwaniu środków dowodowych i udowadnianiu sprawstwa oraz zapobieganiu przestępstwom” (M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stęпка, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 2009, s. 50); 8) Dyscyplina kompleksowa obejmująca wszystkie dyscypliny wykorzystywane dla szeroko rozumianego śledztwa (dochodzenia); dyscypliny te są niezwykle różnicowane pod względem dorobku, metod a nawet celów cząstkowych (J. Widacki, J. Konieczny, *Przedmiot i zakres kryminalistyki*, [w:] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2012, s. 4); 9) „Kryminalistyka jest nauką praktyczną, wykorzystywaną w procedurach prawnych, obejmującą technikę, taktykę i strategię zwalczania przestępczości oraz innych, niekorzystnych społecznie zjawisk. Kryminalistyka zajmuje się poznawaniem metod popełniania przestępstw, wykrywaniem faktu ich popełnienia oraz wykrywaniem sprawców, a także metodami zapobiegania przestępstwom.” (J. Kasprzak, B. Modziejowski, W. Kasprzak, *Kryminalistyka. Zarys systemu*, Warszawa 2015, s. 28); 10) Praktyczna nauka opracowująca zasady sprawnego działania, stosowania taktycznych i technicznych metod śledczych i badawczych wykorzystywanych w celu ujawniania i zabezpieczania faktów mających znaczenie wykrywcze i dowodowe oraz zapobiegania ujemnym zjawiskom społecznym (E. Gruza, *Historia, przedmiot i zadania kryminalistyki*, [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008, s. 21).
Warto dodać, że H. KołECKI, definiując współczesną kryminalistykę, wskazuje na jej strukturę. Proponowany przez tego autora schemat struktury współczesnej kryminalistyki zakłada wyróżnienie taktyki, techniki, metody i strategii ogólnej i szczegółowej, teoretycznej i stosowanej, popełniania i zwalczania przestępstw (kryminalnych, gospodarczych i politycznych) oraz zjawisk i czynników kryminogennych. Jako zwalczanie rozumiane jest rozpoznawanie, zapobieganie, ściganie (tj. wykrywanie i udowadnianie) i prognozowanie co do wspomnianej przestępczości (H. KołECKI, *Struktura współczesnej kryminalistyki*, Zeszyty Naukowe ASW 1981, Nr 28, s. 79).

¹⁸ H. KołECKI, *Struktura współczesnej kryminalistyki...*, *op. cit.*

tyki kryminalistycznej¹⁹. Przedmiotem badań kryminalistyki są pozostałości aktywności ludzkiej, zwierzęcej i sił natury mające związek z badanym zdarzeniem kryminalistycznym, czyli wszelkie ślady kryminalistyczne²⁰. Rodzaje śladów kryminalistycznych, będące przedmiotem badań kryminalistyki, są zdeterminowane przez działy techniki kryminalistycznej.

Tradycyjnie wyróżnia się m.in. następujące działy techniki kryminalistycznej:

- 1) daktyloskopia,
- 2) pozadaktyloskopijne metody identyfikacji: cheioskopia, podoskopia, chelioskopia, odontoskopia, gantiskopia, identyfikacja człowieka na podstawie śladów biologicznych,
- 3) mechanoskopia,
- 4) badania identyfikacyjne broni palnej i śladów jej użycia,
- 5) traseologia,
- 6) badania dokumentów,
- 7) fonoskopia,
- 8) osmologia²¹.

W ramach tych działów kryminalistyka opracowała zasady ujawniania, zabezpieczania i procesowego wykorzystania poszczególnych śladów tak, aby realizować obrane i powyżej przedstawione cele.

Wymienione działy kryminalistyki nie stanowią zbioru zamkniętego. W związku z rozwojem nauki i techniki istnieje potrzeba poszukiwania coraz to nowszych metod ścigania sprawców. Wychodząc naprzeciw potrzebom organów ścigania, kryminalistyka adaptuje na swój grunt np. osiągnięcia informatyki kryminalistycznej uważanej do pewnego momentu za odrębną od kryminalistyki, wspomagającą naukę sądową²², czyniąc ją stopniowo integralną częścią swojego systemu. Bez wątplenia kryminalistyka powinna się rozwijać i dostosowywać swoje metody zwalczania przestępczości do istniejącej rzeczywistości, w przeciwnym razie pozbawieni zostaniemy ku temu skutecznych narzędzi działania. W każdym przypadku nauka powinna odpowiadać wymaganiom praktyki, inaczej jej osiągnięcia pozostaną nieprzydatne, niewykorzystane, a w efekcie – zapomniane²³.

¹⁹ H. Kotecki, *Zakres i sposób...*, op. cit., s. 399.

²⁰ Szerzej na temat śladu kryminalistycznego zob. H. Kotecki, *Pojęcie i klasyfikacje śladów kryminalistycznych*, *Zeszyty Naukowe ASW* 1977, Nr 18, s. 139–161.

²¹ Zob. J. Widacki (red.), op. cit., s. 38 i n., 209 i n., 225 i n., 303 i n., 313 i n., 331 i n.; M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, op. cit., s. 360 i n., 493 i n., 599 i n.

²² Zob. J. Moszczyński, *Informatyka kryminalistyczna*, [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, op. cit., s. 559 i n.

²³ Autorka artykułu za m.in. H. Koteckim (zob. H. Kotecki, *Niemoc polskiej nauki kryminalistyki wobec problematyki współczesnej zorganizowanej przestępczości gospodarczej w Polsce*, *Przegląd Policyjny* 2003, Nr 1, s. 34–40) postuluje wprowadzenie do kryminalistyki odrębnego działu obejmującego taktykę, technikę i metodykę ścigania przestępstw gospodarczych, a w jej ramach stworzenie katalogu przestępstw gospodarczych. Zagadnienie to jest sporne w kryminalistyce. Z jednej strony spotyka się z akceptacją środowiska rodzimych kryminalistów, z drugiej pojawiają się uwagi, że ściganie przestępczości gospodarczej nie należy do kryminalistyki. Zob. J. Gurgul, *Paradygmaty kryminalistyki*, *Prok. i Pr.* 2017, Nr 2, s. 148.

Dalszy rozwój kryminalistyki może przebiegać w następujących kierunkach:

- 1) opracowanie nowych dziedzin techniki kryminalistycznej przydatnych do zwalczania przestępczości pospolitej lub ich rozwijanie, m.in. w zakresie datowania wieku śladów²⁴,
- 2) opracowanie dziedzin techniki kryminalistycznej (od podstaw) przydatnych dla zwalczania przestępczości gospodarczej,
- 3) opracowanie metodyki zwalczania poszczególnych przestępstw pospolitych i gospodarczych²⁵,
- 4) opracowanie taktyki dotąd nieopracowanych procesowych czynności kryminalistycznych²⁶.

W związku z rozwojem przestępczości pospolitej i gospodarczej istnieje pilna potrzeba rozwoju krajowej kryminalistyki. Jak powyżej wskazano, w przeciwnym razie kryminalistyka przestanie odpowiadać na zapotrzebowanie praktyki. W związku z powyższym do praktyki kryminalistycznej wdrażane są nowe dziedziny wiedzy, często będące dotychczas częściami (składnikami) innych dziedzin nauki²⁷. Z uwagi na powyższe warto się zastanowić nad miejscem archeologii sądowej wśród systemu nauk. Innymi słowy – czy archeologia sądowa już jest kryminalistyką czy jest jeszcze archeologią?

Archeologia sądowa ma swoje źródło w archeologii. Początki archeologii sądowej sięgają lat 80. XX w. Wywodzi się ona ze Stanów Zjednoczonych i jest odpowiedzią na zapotrzebowanie organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w ich codziennej pracy (np. szczątki ludzkie należało poddać badaniom antropologicznym). Kryminalistyka nie opracowała metod postępowania ze źródłami archeologicznymi w taki sposób, aby znalezisko zachowało się w jak najlepszym stanie, a ponadto aby wraz z jego odnalezieniem zabezpieczyć możliwie największą liczbę śladów kryminalistycznych mających pomóc w ustaleniu jego szeroko rozumianej historii. Dotyczy to zwłaszcza szczątków ludzkich będących z reguły w obszarze zainteresowania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, bez względu na czas, z którego

²⁴ Zob. B. Sygít, *Kilka refleksji o tzw. białych plamach w kryminalistyce*, [w:] E. Gruza, M. Goc. T. Tomaszewski (red.), *Problemy współczesnej kryminalistyki*, t. XVIII, Warszawa 2014, s. 77.

²⁵ Opracowanie metodyki zwalczania przestępczości gospodarczej jest możliwe dopiero po uprzednim ustaleniu śladów poszczególnych przestępstw gospodarczych, ponieważ katalog śladów przestępstw gospodarczych nie został dotąd ustalony. W związku z tym niestety dużo czasu może upłynąć do momentu opracowania takiej metodyki, która mogłaby być przydatna dla prowadzących postępowanie przygotowawcze oraz sądowe.

²⁶ Zob. H. Kołtecki, *Stan i zadania kryminalistyki – 20 lat później*, [w:] V. Kwiatkowska-Darul (red.), *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach, Materiały z konferencji naukowej i IV Zjazdu Katedr Kryminalistyki, Toruń 5–7 maja 2004 r.*, Toruń 2004, s. 23.

²⁷ O takiej tendencji świadczy obecność archeologii sądowej (kryminalistycznej) na 12. Międzynarodowej Konferencji Naukowej *Kryminalistyka i Ekspertologia Sądowa: Nauka, Studia, Praktyka*, która odbyła się 29–30.9.2016 r. w Warszawie. Zob. Program konferencji, <http://zkk.uw.edu.pl/12-miedzynarodowa-konferencja-naukowa-kryminalistyka-i-ekspertologia-sadowa-nauka-studia-praktyka/program-ko/> (dostęp: 1.6.2017 r.).

pochodzą. Naprzeciw potrzebom praktyki kryminalistycznej wyszła zatem archeologia sądowa²⁸.

Nazwę swoją archeologia sądowa zawdzięcza bezpośredniemu tłumaczeniu terminu z języka angielskiego, tj. *forensic archaeology*²⁹. Maciej Trzciniński wskazuje, że archeologia sądowa towarzyszy przede wszystkim postępowaniom prokuratorskim w toku prowadzonych śledztw oraz dochodzeń w związku z popełnionym przestępstwem oraz postępowaniom sądowym. Jego zdaniem, pełne oddanie przedmiotu badań archeologii sądowej pozwala na określenie tej nauki mianem „archeologii śledczej”³⁰. Owo określenie archeologii sądowej zapewne odnosi się do etapu postępowania karnego, w toku którego wykorzystuje się w pierwszej kolejności osiągnięcia tej dziedziny nauki. Nie wydaje się jednakże konieczne i potrzebne wprowadzanie zamieszania dotyczącego nazewnictwa działu archeologii, którego celem jest dostosowywanie osiągnięć archeologii do potrzeb procesu karnego w zakresie przedmiotu badań. Archeologia „sądowa” czy „śledcza” jest w rzeczywistości jedną dziedziną nauki.

Celem archeologii sądowej jest wspieranie organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w zwalczaniu przestępczości. W ramach tego celu archeologia sądowa realizuje następujące zdania:

- 1) poszukiwanie miejsca zdarzenia będącego przedmiotem zainteresowania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości,
- 2) badanie miejsca zdarzenia będącego przedmiotem zainteresowania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości,
- 3) analiza przedmiotów znalezionych na miejscu zdarzenia, będącym w obszarze zainteresowania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości³¹.

Przedmiotem badań archeologii sądowej są zatem pozostałości po zdarzeniu kryminalistycznym. Warto zaznaczyć, że archeologia sądowa bada te same ślady co kryminalistyka. Różnica polega na tym, że archeolodzy dysponują odmiennymi metodami badawczymi, dlatego są w stanie zabezpieczyć ślady, do których praktycy kryminalistyczni nie byłiby w stanie dotrzeć metodami opracowanymi w kryminalistyce. Archeologia sądowa wykorzystuje metody badań mające swoje źródło w archeologii. Do stosowanych w archeologii sądowej metod badań należą:

- 1) badania wykorzystywane w ramach zadania poszukiwania miejsca zdarzenia:

²⁸ Zob. *Archeologia sądowa – potencjał nieodkryty*, <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,400118,archeologia-sadowa--potencjal-nieodkryty.html>, 11.9.2016, por. *Forensic archaeology*, http://www.sfu.museum/forensics/eng/pg_media-media_pg/archaeologie-archaeology/ (dostęp: 22.2.2018 r.); C. Steele, *Archaeology and the Forensic Investigation of Recent Mass Graves: Ethical Issues for a New Practice of Archaeology*, <http://link.springer.com/article/10.1007/s11759-008-9080-x> (dostęp: 22.2.2018 r.).

²⁹ Zob. M. Trzciniński, *Przedmiot i zakres badań archeologii sądowej*, [w:] M. Trzciniński (red.), *Archeologia sądowa w teorii i praktyce*, Warszawa 2013, s. 17–18. Por. K. Dobrzański, *Wykorzystanie metod archeologicznych w kryminalistyce. Praca magisterska napisana pod kierunkiem dr. hab. Macieja Trzcinińskiego*, Wrocław 2013, http://www.academia.edu/4194871/Wykorzystanie_metod_archeologicznych_w_kryminalistyce (dostęp: 26.2.2018 r.).

³⁰ Zob. M. Trzciniński, *op. cit.*, s. 17–18.

³¹ P. Konczewski, *Archeologia sądowa w praktyce*, [w:] M. Trzciniński (red.), *op. cit.*, s. 115.

- b) analiza dokumentów i zeznań świadków,
  - c) analiza map i planów,
  - d) analiza fotografii lotniczych i satelitarnych,
  - e) lotniczy skaning laserowy³², prospekcja termiczna³³,
  - f) badania powierzchniowe (prospekcja powierzchniowa) – przypominają ogólnoorientacyjne oględziny miejsca zdarzenia stosowane w praktyce kryminalistycznej; zasadzają się na przeglądzie miejsca, wytypowaniu jego granic, zindywidualizowaniu planu oględzin i wskazaniu dalszych metod badawczych. Celem tych badań jest ustalenie miejsca zdarzenia lub miejsca będącego przedmiotem zainteresowania organów ścigania lub wymiaru sprawiedliwości, np. miejsca ukrycia zwłok i faktyczne zawężenie miejsca poszukiwań wykopaliskowych³⁴,
  - g) badania geofizyczne – ich celem jest dalsze zawężenie miejsca poszukiwań wykopaliskowych za pomocą metod badań zaczerpniętych z geologii (metody magnetyczne³⁵, badania elektrooporowe³⁶, badania georadarem GPR – Ground Penetrating Radar, badania wykrywaczem metali)³⁷,
  - h) badania sondażowe – polegają na terenowej weryfikacji informacji poprzez wykonywanie niewielkich wykopów nazywanych sondażami; służą wyznaczeniu dalszych kierunków oraz metod badań³⁸,
- 2) badania wykopaliskowe, w tym badania wykopaliskowe miejsc spoczynku szczątków ludzkich³⁹.

Archeologia sądowa, obok kryminalistyki, biologii sądowej, entomologii sądowej itp., jest wymieniana jako jedna ze wspomagających nauk sądowych⁴⁰. Zespół nauk sądowych wykorzystywany jest w praktyce kryminalistycznej przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości⁴¹. Praktyka czerpie z każdej z tych nauk, a nauki te ukierunkowane są na jeden wspólny cel, jakim jest wspomaganie organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w ich pracy. Przedmiot badań wspomagających nauk sądowych jest ten sam. Są nim ślady kryminalistyczne podlegające badaniom w ramach każdej ze wspomagających nauk sądowych. Zadania

³² Zakłada wykorzystanie badań geofizycznych polegających na usunięciu ze zdjęcia lotniczego i satelitarnego szaty roślinnej ziemi. Zob. P. Konczewski, *op. cit.*, s. 126.

³³ Ta metoda badań wykorzystuje promieniowanie elektromagnetyczne z zakresu podczerwieni celem ustalenia za pomocą aparatury zainstalowanej w samolotach i satelitach różnic temperatur gruntu nieprzekraczających najczęściej dziesiętnych stopni Celsjusza. Naruszenia gruntu lub znajdujące się w nich obiekty mają nieco odmienną temperaturę (mniejszą lub większą) od samego gruntu. *Ibidem*, s. 126–128.

³⁴ *Ibidem*, s. 134 i n.

³⁵ Polegające na poszukiwaniu za pomocą magnetometru miejsc, w których naturalne pole magnetyczne Ziemi uległo zakłóceniu na skutek obecności pod ziemią obiektów. *Ibidem*.

³⁶ Polegają na wprowadzeniu pod ziemię prądu elektrycznego, a następnie obserwowaniu za pomocą urządzeń pomiarowych anomalii w rozchodzeniu się prądu spowodowanymi różnicami w oporności gruntu. *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ P. Konczewski, *op. cit.*, s. 145.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Szerzej na temat wspomagających nauk sądowych zob. H. Kotecki, *Zakres i sposób...*, *op. cit.*, s. 400–401.

⁴¹ *Ibidem*, s. 398–400.

nauk sądowych ukierunkowane są na ujawnianie i zabezpieczanie śladów przestępstw. Tym, co różni pomiędzy sobą poszczególne wspomagające nauki sądowe i kryminalistykę, jest dziedzina wiedzy, w ramach której podlegają one rozwojowi.

Kryminalistyka jest nauką osadzoną pomiędzy procesem karnym a pozostałymi wspomagającymi naukami sądowymi. Rolą kryminalistyki jest inicjowanie i koordynowanie działań innych wspomagających nauk sądowych. Kryminalistyka wskazuje naukom sądowym właściwe kierunki rozwoju. Rolą kryminalistyki jest również nadanie właściwego znaczenia i wartości dowodowej śladom, fragmentom zdarzeń i wynikom badań uzyskanych pracą wspomagających nauk sądowych itp.⁴²

Poszczególne wspomagające nauki sądowe różnią się między sobą metodami badawczymi stosowanymi w celu analizy poszczególnych śladów kryminalistycznych. Swoje metody badawcze ma również kryminalistyka. Różnice te wynikają z odmienności dziedzin wiedzy, które ukształtowały poszczególne wspomagające nauki sądowe, oraz stosowanych przez te właściwe nauki ich własnych metod badawczych. Każda z nauk zajmuje się rozwojem wywodzących się z nich wspomagających nauk sądowych⁴³. Co więcej, ciągle aktualny jest pogląd, że nieoptyczne i pozbawione sensu jest rozwijanie każdej z poszczególnych nauk sądowych w ramach kryminalistyki („wtłaczanie” tych nauk sądowych do kryminalistyki)⁴⁴. Pogląd ten jest aktualny w odniesieniu do większości wspomagających nauk sądowych. Warto jednakże zaznaczyć wyjątkową rolę archeologii sądowej w tym zbiorze.

Jak wskazano wyżej, aby kryminalistyka ustawicznie odpowiadała na potrzeby wymiaru sprawiedliwości, powinna się rozwijać. Nie jest niczym nowym, że w kryminalistyce rozwój następuje poprzez adaptację osiągnięć innych nauk dla swoich potrzeb, a nawet ich inkorporację do kryminalistyki⁴⁵. Wąska specjalizacja kryminalistyków, będących z wykształcenia głównie prawnikami, ogranicza ich możliwości rozwoju. Tego rozwoju poszukiwać należy zatem nieustannie, wspomagając się osiągnięciami innych dziedzin wiedzy. Rozwój krajowej nauki kryminalistyki odbywa się obecnie głównie poprzez rozwój techniki kryminalistycznej. Nie obserwuje się w takim zakresie rozwoju taktyki kryminalistycznej⁴⁶. Lukę tę można zapełnić inkorporacją do taktyki kryminalistycznej taktyki przeprowadzania oględzin miejsca

⁴² *Ibidem*, s. 407–408.

⁴³ Pomimo tego, że, jak wspomniano, zdarza się co jakiś czas jawne inkorporowanie wspomagającej nauki sądowej do nauki kryminalistyk. Przykładem jest wspomniana powyżej informatyka kryminalistyczna.

⁴⁴ Zob. H. Kotecki, *Zakres i sposób...*, *op. cit.*, s. 406–407.

Co więcej, T. Hanausek, a za nim H. Kotecki wskazują, że tańsze i o wiele bardziej efektywne jest rozwijanie każdej z tych poddziedzin w ramach ich macierzystej dziedziny. Wtedy istnieje szansa efektywnego wykorzystania osiągnięć każdej z tych nauk przy stosunkowo niskich kosztach finansowych i ludzkich. *Ibidem*.

⁴⁵ J. Widacki (red.), *op. cit.*, s. 3. Por. H. Kotecki, *Zakres i sposób...*, *op. cit.*, s. 407–408.

⁴⁶ Świadczy o tym fakt, iż autorzy wiodących podręczników kryminalistyki, będących głównym źródłem nauczania akademickiego tego przedmiotu, w dalszym ciągu skupiają się głównie na technice kryminalistycznej. Omówienie taktyki kryminalistycznej sprowadza się do przedstawienia taktyki przeprowadzania wybranych czynności procesowych, tj. przesłuchania, oględzin w ogólności, przeszukania oraz okazania. Por. M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępka, *op. cit.*, s. 3–6; J. Widacki (red.), *op. cit.*, s. 81–140; E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *op. cit.*, s. 5–12; B. Hołyst, *op. cit.*, s. 5–13; J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Kasprzak, *op. cit.*, s. 5–9.

znalezienia zwłok/przedmiotów zakopanych pod ziemią. Na takie zapotrzebowanie procesu karnego odpowiada bowiem archeologia sądowa. Oczywiście wraz z inkorporacją archeologii sądowej do kryminalistyki zaistniałaby konieczność utworzenia odpowiedniego działu techniki kryminalistycznej, zajmującego się ujawnianiem i zabezpieczaniem śladów archeologicznych, jak również skutkowałoby to wdrożeniem śladów archeologicznych do metodyki ścigania przestępstw pospolitych. Byłoby to dodatkowe wsparcie kryminalistyki oraz praktyki kryminalistycznej w walce z tą przestępczością. Idea wdrożenia osiągnięć archeologii sądowej do kryminalistyki jest obecnie zapewne odległa od realizacji. Czas pokaże, jak będzie się rozwijać kryminalistyka. Faktem jest, iż rozwój ten musi nastąpić i niewątpliwie nastąpi.

Jedynie na marginesie należy zauważyć, że w dzisiejszym świecie już praktycznie niemożliwe jest samodzielne (indywidualne) uprawianie nauki. Tylko zespół naukowców ma szansę efektywnego prowadzenia badań, zwłaszcza interdyscyplinarnych, i osiągnięcia wytyczonych celów w odpowiednio krótkim czasie. Aby więc archeologia sądowa mogła się rozwijać, konieczna jest jej współpraca z kryminalistyką, która rozumie potrzeby praktyki. Bez takiej współpracy niemożliwy będzie rozwój zarówno wspomagających nauk sądowych, jak i samej kryminalistyki.

Resumując, archeologia sądowa to jeszcze archeologia. Dla swojego płynnego rozwoju potrzebuje ona niewątpliwie współpracy z przedstawicielami kryminalistyki. W takim też przypadku archeologia czerpie z kryminalistyki, a kryminalistyka użycza swoją część archeologii. Można jednakże spodziewać się, że w przyszłości archeologia sądowa stanie się częścią kryminalistyki.

Judicial archaeology – is it still archaeology or is it forensic science?

Summary

This article aims to answer the question whether forensic archaeology is part of forensic science, or is it part of archaeology. An affirmative response to the first question must result in the inclusion of forensic archaeology in forensic science, which consequently means that research in the area of forensic archaeology is conducted within this domain of science. On the other hand, if forensic archaeology is to be considered as a part of archaeology science in general then it practically deprives forensic scientists of any opportunities to influence the development of this field. This issue is quite topical in the light of doubts arising in relation to which branches should constitute forensic science. This article is divided into three parts relating, respectively, to determining the object of archaeology, that of forensic science, and placing forensic archaeology in relation to both these domains.

Keywords: forensic archaeology, archaeology, forensic science (criminalistics)